

SOMLYÓ GYÖRGY:

TÓTH ÁRPÁD EGY SORÁRÓL

Tóth Árpád váratlanul gazdagnak bizonyult kiadatlan költői hagyatékát először Szabó Lőrinc tette közzé az 1934-ben megjelent *Összes versek*-ben, ily módon „egy ötödik eredeti Tóth Árpád-kötetet” fűzve a költő életében megjelent négyhez. Ő fejtette meg ezeket a szét-szórt töredékeket és „törmelékeket”, a földi, a jó barát, a konzseniális költő és a lelkiismeretes filológus négyszeres invenciójával. Nekik köszönhetjük e szövegeket, melyek közt Tóth Árpádnak ha nem is legszebb versei, de legszebb verseibe illő sorai, legszebb strófáihoz méltó szakaszai találhatók. Szövegük az *Összes versek*, majd az *Összes versek és versfordítások* sorozatos kiadásain át, egészen a legutolsóig, amely a Szépirodalmi Kiadó Magyar Parnasszus sorozatában jelent meg (valamennyi még Szabó Lőrinc gondozásában) s végül ugyanennek a kiadványnak, Kardos László vezetése alatt, a novellákkal kiegészített legújabb változatában is, csaknem változatlan maradt. De a legtalálékonyabb és leggondosabb munka se biztos záloga a tévedhetetlenségnek. A hiba, amely fölött az éles szem egyszer elsiklott, megmakacsolja magát és kajánul megbúvik az egyszer megoldottnak vélt probléma látszata mögé. A most készülő kritikai kiadás nyilván újabb revízió alá fogja venni e szövegeket és nyilván talál is bennük javítani valóra. Egy — majdnem bizonyos — hibára, minden filológiai szándék nélkül, pusztán e kedves nagy költő ismételt olvasása közben magam is rátalálni véltem. Arra, hogy a filológiai bizonyíthatóság híján is (az eredeti kéziratok elvesztek vagy valahol lappanganak) majdnem bizonyosnak merem vélni e hibát, az is felbátorít, hogy az olvasás hibás volta más helyeken is gyanítható.

Csak egy néhányat, a teljesség igénye nélkül. Az *Ű, édes napsütés* . . . kezdetű töredék nyolc szabályos nibelungizáló alexandrinus sora között a negyedik váratlanul egy teljes lábbal rövidebb; az *Andrássy út* hatodik sorában ugyan csak sajtóhiba a legutolsó, 1957-es kiadás *némelyik* szava a régebbiek *némelye*- helyett, de már az *Esti kertben* . . . második szakaszának ötödik sorában az összes kiadásokon keresztül ott éktelenkedik egy fölösleges a betű, amely a kivétel nélkül trochaikus sorok közé egy jambikusat csempész (Kebleden a fejem); a *Jó volna szépen* . . . kezdetű töredék a kiadások egész során át magában foglalta az utolsó kiadásban már *Kitárom ablakom* . . . címen különválasztott versrészletet; de erős gyanú merülhet fel, hogy még ezt is tovább ketté kell választani, mert a két terzina minden bizonnyal egy szonett záró része, amely sem formailag nem egyeztethető össze az előző négy soral; s a *Mért integettek* . . . ötödik sorában is a különös nyomatékkal ismételt *nincs* szó az eredetiben négy helyett ötször lehetett ismételve: ezt látszik követelni mind a többi sorok pattogó jambikus lejtése, mind a sor benső ritmusa, amelyben éppen az ötödik ismétlés válnék hangsúlyossá. Aláhúzom a mondat hangsúlyos szavait:

Óh, *nincs*, *nincs*, *nincs*, *nincs*, *nincs* utam.

De ezt csak mellékesen. Voltaképpen mondanivalóm a *Gyorsírásos verstöredékek* 5. darabjának első sorához fűződik. Az első strófa, amit Szabó Lőrincnek a rendkívül romlott gyorsírásos kéziratból sikerült kihámozni, így hangzik:

A tűnő ifjúságot mért szeressem,
A sírás is csak ifjukorba szép,
Tűnődve holmi illatos lugasban
És simogatva kedvesünk kezét.

Az első kiadások jegyzetéből ezt tudjuk meg az azóta, sajnos, kallódó forrásról: „Négy kéziratlap, elmosódó, stenografált sorok, verossilánkok. A költő Gabelsberger—Markovits-rendszerrel írt. Az egyes sorok mellett variánsok. Az utolsó, ötödik töredék egy újságlap szegélyén, csak hézagosan fejthető meg, néhány sor egészen érthetően.” Nem csoda hát, ha az olvasásba hiba csúszhatott. Mindössze egyetlen szóról van szó. Helyettesítsük be kurzívval a szövegbe:

A tűnő ifjúságot mért *sirassam?*
A *sírás* is csak ifjúkorba szép,
Tűnődve holmi illatos *lugasban*
És símogatva kedvesünk kezét.

Az általam beiktatott új szó mellett (melynek véleményem szerint az eredetiben szerepelnie kellett) aláhúztam a versnek két másik szavát is, amelyek, mint egy elektromágnes két pólusa, vonzzák a régi helyébe az új szót. Nézzük az egyik pólust, a tartalmi.

Önmagában is különös, hogy a költő (vagy bárki) ne *szeresse* az ifjúságot. De ha mégis e meglehető mondanivalója van, a továbbiakban ezt kellene indokolni, elhitetni, kifejtjenie. Ő azonban az ellenkezőjét teszi, *A sírás is csak* . . . — akkor bizonyára még sok minden más is — *ifjúkorban szép*; akkor hát miért ne szeretnők az ifjúságot s éppen ő, az ifjúság múlásának édes énekese? A vers első két sorának e feltűnő ellentmondása az általam javasolt változtatással teljesen logikussá rendeződik: prózába is áttehető, ám priméren *költői gondolat*, amelyet a következő két sor nosztalgikusan-pontos helyzetképe teljesen egyértelműen emel ki. Ezt rögzíti más oldalról a másik pólus is, a formai: a harmadik sor végzava, *lugasban*, mely a „szeressem”-re nem, de a *sirassam*-ra rimel. Előfordul ugyan a korabeli költészetben a félrímes strófa, de a mives költőknél, Babitsnál, Kosztolányinál, Tóthnál csak ritkán, nagyobbára hetes-nyolcas vagy nyolcas-kilences sorok esetén, bár Tóth Árpád utolsó kötetében (csakis az utolsóban) tizes-tizenegyesekre is akad példa. De a töredék következő, igen megrongált soraiából kiderül, hogy az egyiknek utolsó szava az első szakasz rímére visszaüt (aláhúzom):

. . . a szív, mely izzott,
. . . jókedvünk édes napja ég.

Végül pedig két párosrímű sorpárt találunk:

Édes testén végigsimulni testtel,
Az ember ilyesmit idővel restel.
. . . jaj, de más a vénülő búbanat,
.....ragadós utálat.

Márpedig a szinte csak szabályos formákkal dolgozó Tóth Árpádnál még kivételképpen sem fordul elő, hogy egy keresztírmes strófában kezdett verset párosrímű szakaszokban folytasson. A két párrímes sorpár nem képzelhető el másképpen, mint egy szonett terzináinak részeként. Erre a szonettre utal a fentebbi rímegyezés is; s hogy a formáról visszakanyarodjunk a tartalmi elemre, erre utal az utolsó soroknak nemcsak rímelhelyezése, de szonettszerűen csattanó, az első sorokra érzelmileg-gondolatilag visszaütő lezárása is. A *vénülő búbanat ragadós utálat* szegeződik szembe a *sírás* ifjonti szépségével — s ebből a szembenállásból szikrázik fel a vers indításának fájdalmas kérdése:

A tűnő ifjúságot mért *sirassam?*

A *sirassam*-ot tehát egyszerre vonzza a szövegbe a *lugasban*, amely követeli a rímet, a rákövetkező *sírás* szó, mely nélküle semmire se felelne, a záró sorpár, amely kitejlesíti az ellentétet az illatos *lugasban* tűnődő édes mélabú és a keserű vénülő búbanat között, s végül a töredék egészéből kirajzolódó szonett egész benső törvényszerűsége.

Lehet, hogy akadnak, akik számára mindez nem eléggé meggyőző. De azt hiszem, még többen olyanok, akik már sokallják is e talán fölöslegesen aprólékos bizonyítást; már az érvek felétől is meg lennének győzve. A pusztá bizonyításhoz talán valóban elég lett volna a fele is, a másik felét mindenki úgyis magától kitalálja, olyan kézenfekvő. De írás közben már nem is csak bizonyítani akartam, vagy nem is csupán ezt akartam bizonyítani. Nem tudtam ellenállni az afölött érzett örömelemnek, hogy az untilag ismételt közhely, mi szerint egy valódi versben egyetlen szót sem lehet büntetlenül elhagyni vagy megváltoztatni, milyen bámulatosan és szó szerint igaznak bizonyul, mihelyt egy kicsit részletesebben elmerülünk egy vers anyagában. S hogy nem is csupán a gondal kiérlelt remekmű, még egy ilyen sietősen az újságpapír szélére gyorsírással feldobott vázlat is, ha mesteri kéz nyoma rajta, élmény és hagyomány, forma és tartalom, eszköz és mondanivaló milyen rejtelmes és kérlelhetetlen benső törvényszerűségein épül fel.